

Szepes Erika

Nyomok a homokban
Zonda Tamás: *Kisvizit című kötetéről*

Minden ember élete lefedi a történelem menetének azt a meghatározott szakaszát, amelyben él. Azt, hogy a saját élet érzékelése, észlelése, tudatosítása közben valaki mennyit enged felbukkanni, előtérbe kerülni, netán uralkodni a történelmi események közül, kinek-kinek lelki alkata, érzékenysége, a világ egységben látásának igénye, családi-társadalmi hagyományai szabják meg. S hogy egy költő, a világtörténelem szeizmográfja, a magánélet és a történelem kettősségéből mennyit hasznosít költészetében, ismét egyénenként változó. És az, hogy az érvényre juttatott történelem kikiabál-e a műből, plakátszerűen harsog, vagy a szerző tudatának formáló ereje révén alakítja át a költői anyagot, szintén számtalan variációban létezik.

„*Nem is vers ez, csak a vérem folyik*”

Zonda Tamás azon költők közé tartozik, akik nem festenek fel történelmi tablókat, hanem egész szemléletüket, kifejezőmódjukat, képlátásukat (metaforákat, hasonlatokat, víziókat) a személyes sorson átpárolt történelem alakítja. Versei egyikében sem szerepel a háború szó (a prózában természetesen, annak leíró, elsősorban fogalmi és nem képi jellegénél fogva igen), de versei túlnyomó többsége, még a természeti leírások, a szerelmi érzésvilág hullámváltozásai is mind háborús hasonlatokban jelenítődnek meg. Néhány hasonlata minden valószínűség szerint a háború emlékeiből táplálkozik, de van a gyilkos-véres képeknek egy másik forrása is, az 1956-os forradalom. Néha nem is biztosan elkülöníthetők, csak azt tanúsítják, hogy a költő – veszélyhelyzetben élt, él – és ahogy ő írja egy helyütt, nem posztmodernkedésből, hanem szarkazmusból: „lenin fog”.

A *Nem is vers ez* jelenidejében is veszélyhelyzetet érzékeltet: „Megyek fanyar napokban / gyanakvó arcomon cápamosoly / mert simlis itt az erőszak / Tajtékos félelem / úszik be látcsövembe /.../ Nem is vers ez, / csak a vérem folyik” (8, innentől az arab számok a kötetbeli oldalszámokat jelölik). Ilyen kötetkezdő vers után szinte önszuggeszióként, apotropaikus szómágiaként hat a következő vers: „felhorzsolt éjszakák / víkenddé foszló szerelmek / elgördül lassan a század / mentem feléd elestem / jöttél felém minnek / *nincs félelem*” - ez a vers címe, és Zonda első, 1988-as kötetének címe is ez. *Nincs félelem*. Dehogynincs. Az egész kötet erről beszél. Mert ez például – egy szerelmesvers. (9) Egy másik, meghatározatlan időből származó alkalmi versben egy tájleírás: „Most ránk zuhannak a / kertek barna lucskai / foszló krizantémok / árokba / halomba löve - ” (11) Egy naptári ciklus egyik darabjában a szerelmi mámor képét váratlanul egy gyilkolni is kész eszköz tépi szét: „A kócos füvekből [a megszemélyesítés alapja nyilván a szeretett leányzó kócos haja, Sz.E.] / a jázmin hímporából / öröm tántorog mégis / hogy érdemes: / felejtí talán szívem / a penge fémes ízét / és szép lesz a nyár” (kiem. Sz.E., 35). A következő hónap szerelemvárást dúdol, majd a madarak ártatlan röplését érzékeli hirtelen háborús eseménynek: „vinnyogó repesz bomba / a madarak becsapódása / a trágárzöld lombba...” (36). És fenyegető az őszebe forduló nyárvég is: „ökönyálhurok már nyakamon” (38). A beköszöntött őszi pusztítást hoz: „szétdúlt pacsirták / a réteken / darvak ékjétől / felvérzett láthatár /.../ öklét nem oldja vérem / még egy ütés: / hűlő tetem a nyár” (39). A halálos tél felé sodró őszen a fényes pillanat: *Október* – nem véletlenül fényes (erre még visszatérek). „Egy őszi megint” – kezdődik a vers; benne színes, indulatokkal-mozgással teli táj, s a szerelmesek együtt, ritka harmóniában: „Gyere, altassuk el szívünket / egy forró gesztenyével / feltöretlen titkainkra / legyen kíváncsi majd / egy új tavasz / addig is reméljük / mályvás / mézgyöngyű ünnepet / hiába szeretné arcainkat / öregre karcolni a gyémánt idő.” (40)

Az apák által végigharcolt – a gyermek által csak átélt – háború képe minden negatív életérzést még sötétebbre színez: a *Fughetta hungarica* egyértelműen politizáló ciklus egy idilli képpel (Megérkeztünk / Ülünk a kertben”) indul, de *Zsarátnok* című versében az idill egyetlen szó említésével: „patkánygyekezettel” azonnal lelepleződik, ál-idillé válik, és a mai kép mögül feltolul a Zonda számára a rémület archetípusát megtestesítő háború: „közben a lövészárkok csendje / apáink dózniját emészti / s badar tisztáldozatuk / belerozsdul halkan / a felejtés futólöszébe -” (81). Az utána következő szakasz halmozott infinitívuszai („aludni / sírni / hányni”) egy másik költő híres versének infinitívuszaira is utalhatnak (bár Zonda szövegének rezignáltsága, alulstilizáltsága – s számomra ezért rokonszenvesebb, emberibb – igen távol áll a párhuzamba állított vers pátozásától („ egyszer majd el kell temetNI / és nekünk nem szabad feledNI / a gyilkos gyilkosokat néven nevezNI!” A Nagy Gáspár vershez való kapcsolatra még visszatérek.) Az infinitívuszos vers utalása egyértelműsíti, hogy a vers a költő jelenidejére vonatkozik, amely jelen folytatását – az előzmények ismeretében – ilyennek látja: „kivert fogainkból / pattogva hízik a jövő” (81)

Az ősz és a „lángszórós nyár” összekapcsolása visszatérő fordulata, ott van az *Őtíks* elején: „Őszbe fáradt megint ez a túlérett, / lángszórós, minekis tomboló nyár” , aminek folytatásában megalkuvás, sompolygó erőszak, „vörös dogmáktól rugdosott, / Istentől is elpártolt nemzedék” , „magunk-roncsoló deviánsok” között mutatja magát (76-77), - ez a kép, az „ősz” kezdettel, a „szociofotó 1990” megjelöléssel egyértelműen 56-ot idézi; a másik kép, amelyben ez a jelzős szerkezet szerepel, szintén inkább az eltaposott forradalomé, mint a háborúé: „Arcom lángszóró- emlékeire / már szítal a készülődés, / hűvös pengeél suhint: / borostás tarlókon vérzik a nyár” (a vers címe *Őszidő*, 135). A fegyverzajt, pusztulást soha ki nem heverő költő egy közönséges utazás kapcsán is harci képet lát: „Már csak a jegenyék pengéi vitáznak” (149). És a mindenkor vereséggel végződött harcok eredményeképpen már nem is fontos, mikor kapott sebet: *a lényeg a seb örökkévalósága*. Az üldözöttségben rokon lengyel nép hőiséhez szól így: „sok harc van hátra, túl sok talán, / ökleink vére a század falán...” (96), illetve a *Fiaimnak* címzésűben már biztosan a saját élményeiből táplálkozó kép: „öklöm lenyomata / kifakult egy / vérző betonfalon” (147), ahol egy megmozdulást „szíromsortűzzel fogadhat” a „hazug napnyugat”, és „ a patkánykölcsonök kora”. A vörös szín számára mindig a vért jelenti: *Ünnep előtt* a vers címe, (még lesz szó az ünnepekről) „léggömbök vére csorog / a címlapokra...” (87).

A *Birkadal* nyitja azt a *Fughetta hungarica* ciklust, ami – mint a cím is mutatja – keserves „játsszódás” a magyar sorssal, (az allúzió a magasztos *Psalmus Hungaricus*-ra – ellenkező előjellel – világos, ráadásul benne rejlik a szó gyöke: fuga= menekülés) és itt már főként azzal, ami saját élménye. A *Birkadal* a jobb sorsra érdemes, béketűrő magyarság „bégetése”: mindent elvet, ami csak megtörtént vele: „Nem akarok már semmi harcot Uram, / véralvadékos századokat aládúcolt mosollyal / vértanuk repeszeit csontjaimban...”, de a vágyott béke mögül feltör „annak a pár őszi napnak / véres pusztulásszaga”, majd szarkazmusba vált: „ hátbavág a sztaniol lovag, azt mondja / béke, aztat, demokrácia, na jó, Uram, / minek a harc ide, (...) folyjanak csak hazug borok, viduljunk / röpködjön minden: dal, bokrétás kalpagunk...” (75) A későbbi *Fohász* az életért könyörög („szabadul a vers” – mondja Zonda), de a halálfélelmen áttűnik az ismert kép: „ a nyár újra megesett / velünk , most vérzik valahol.” (145) A rémálmok kitartanak, máig kísértik a szerzőt, aki gyermekkorra fenyegető árnyai közt kénytelen tudomásul venni: „ ma sem tudok gyűlölni /senkit semmiért / pedig játékaimon is / mindig ott a vér...” (140) (*Az Élet, rajz* persze másféle indulatot hordoz.)

Pipacs-kokárdásan

Zonda elveszített álma a forradalom. Kötete ajánlásában alternatívát kínál magának: „Most kellene a harcot abbahagyni” – eddig a rezignáció hangja - , majd váratlan

felcsattanással „vagy kitűzni hirtelen / egy pipacs-kokárdát...” (7) Mint tudjuk, a pipacs többek között a kioltott vér szimbóluma (Krisztus-szimbólumként is ismert), a pipacsvirágos mezőn a néphit szerint a csatában ott meghaltak vére lángol fel. A pipacs kokárdaként pedig az életről lemondó önfeladás. A vers harmadik gondolati fordulata a zárósor („bohóc kezében árva trombita”, a bohóc-motívumra még visszatérek). A forradalomra emlékezéssel mindvégig a rezignáció és az elszántság ambivalenciája jár együtt. Ebből adódik *A mi fájna itt?* kettőssége: „Kialudt bennem az álom / zsigereim / letartóztatottjaként / alig mozdulok/.../ örök rangadóba / keveredtem észrevétlen / bornírt szurkolók közé /.../ Azért se pusztulok / teszem a dolgom /a lelátón, / fékezett delírium...” (89). Az elpuhult, kényelmessé vált kispolgárok között – szinte Ladányi Mihályos indulattal mondja – „pocakot ereszt a forradalom, / biceg a Himnusz...” (82).

Minden addig átélt fájdalmat, csalódottságot összegez az *Elhagyatva*: benne a „bezúzott forradalmak”, bemocskolt hitek („ kormos angyalok”), „rozsduló kontinensek” , kiürült és eldurvult ünnepek – mindezek „írnivalójának anyaga” (83).

Zonda magányos harcát verseiben vívja. Már említettem, hogy a híres Nagy Gáspár-vers, az *Öröknyár* volt az az emblemikusnak kikiáltott mű (1983-ban írta szerzője), amely Nagy Imre neve kezdőbetűinek monoton ismételtetésével próbálta meg, meddig mehet el a hatalommal szemben. Másik verse *A Fiú naplójából* (1981-1986 között jegyezte) a forradalom óhajta, hívása, akarása – ami könyvalakban, az *Öröknyár*-ral együtt csak 1989-ben jelenhetett meg (folyóiratban jóval korábban). A két szerző hangja és látásmódja között hatalmas különbség van – ez persze a korkülönbségből is adódik: Zonda 1940-ben születettként, már érett, gondolkodó fővel érte meg 56-ot, Nagy Gáspár 9 évesen. Zondának megszenvedett veszteség volt, személyes gyász, feledhetetlen fájdalom, Nagy Gáspárnak nem ismert, mítoszként, legendaként, sőt titkolni való, szent vallásként hagyományozott, közös emlékezet volt, a Vágy Tárgya. Zonda nem szaval, távol áll tőle minden pátosz, politikai allúzió, történelmi parabola – egyenes, őszinte, rezignált, ironikus és önironikus tenorban szól. *Nem beszél* a forradalomról, hanem megjeleníti képeiben: természetben, szerelemben, saját életének folyásában, a haza állapotának megrajzolásában. Nagy Gáspár prófétál, buzdít, lázít – ez a tapasztalat nélküli forradalmár attitűdje.

Az összehasonlítás természetesen önkényes, a halmozott infinitívusok sugallták. 1956 költőiből *Költők forradalma* címen Csicsery-Rónay István állított össze *Antológiá*-t, 1953-1956 alcímmel, ami először 1957 májusában jelent meg (Amerikai Magyar Kiadó, California). Ebben is különféle megszólalások vannak – pedig mindnyájan a korszak tanúi voltak -, a költői habitusoktól, az átélt eseményektől függően. A „lánglelkűek”, a próféták hangja itt is a pátosz (Illyés Gyula, Sinka István, Kónya Lajos, Dutka Ákos, Tamási Lajos és még sokan); a rezignáltabb, fájdalmasabb hangúak, a depresszióra hajlamosabbak képviselői ebben a témában talán kevesebben vannak, de igen jeles költők tartoznak közéjük: Zelk Zoltán, akinek versei szinte előhangjai Zondának (*Ez már az ősz, Nem illet engem, Lidérces éj és madárszötte hajnal, Feltámadás*); mérsékelt és pátoszmentes Déry Tibor *Barátaim* kezdetű prózai megszólalása. Amiként az 1957-es *Antológiá*-ban is megvolt a *genus sublime* és a *genus mediocre* kettőssége, úgy nemcsak Zonda és Nagy Gáspár között áll fenn ez a különbség, hanem végig lehetne követni a magyar líra elmúlt ötven évét: hasonló eléréseket és rokonságokat találhatnánk. (Talán az egy nemzedékkel idősebb, de hosszabb időn át azonos korszakban élt Vas István hangja áll a legközelebb Zondáéhoz, az *Amikor a rózsák nyíltni kezdtek* gyönyörű elégiája egyesíti így a szerelmet, a természeti szépséget, a nyárvéget és az 56-os forradalmat.)

Abroncs a homlokra

A történelem, a társadalom értékelésével, megértésével kialakított erkölcsi normák modulálják a szerelmesvers hangját is. A döntést elősegítő kétségek versében (a szerelmi

ciklus III. darabja) a 13 sorból 9 kezdődik a bizonytalanság szavával, a *talán*-nal, és az alternatívák között bizony ott van egy ütés lehetősége is (64).

A szerelmet legnagyobb költőink csak a szabadsággal együtt tudták elképzelni. Ez a 20. század második felére megváltozott: a mindent leteperő rabság rátelepszik a szerelemre is. Zondánál egy erőteljes abroncs-kép jelzi a szorongatottságot: „Abroncsot patkolsz homlokomra” (62); Bella István *Szeretkezéseink* ciklusában éppen az abroncs-kép szerepel a rabság jelzésére; Petri György letargiája a szabadságtól megfosztott szerelem miatt: „hogy itt szerettünk nőket – hihetetlen.” A hazugság – árulás – vallatás komplexumot soha el nem felejtő Zonda még a magán-hazugságot is szigorúan büntetné. Akkor a legnemesebbek a szavai, ha a partnert egyenrangúnak tartja: „Nézz a szemembe /Amikor hazudni kezdek / Fossz meg rangjaimtól / mint kivégzés előtt / a mészarcú tisztet” (65) Ha a partnert szabadnak tudja, akkor a legerősebb az egymásra gyakorolt hatásuk: „szeme átsüt / a nyikorgó éjszakán / s átrendez majd / hogy élni tudjak ...” (118)

Akiben ennyire élénken él saját egész élete és a történelem átélt szakasza, az mai mindennapjait - már láttuk – ugyanolyan képekben, érzetekben, víziókban éli meg. Egy verscíme az életének modus vivendi-je: *Konok csatában* (45); ezzel a szemlélettel születnek a versek: „simlis itt az erőszak” – mondja a kezdőversben, ahol a „tajtékos félelem” is erős motívum. „Settenkedik a csuklyás merénylet / ölmos erőszak készül megint” – kezdődik a *Szonettek évada*, szonethez egyáltalán nem illő hangütéssel. (48) ; „ügynök szelek suttogják ráncainknak” (137); „az erőszak ott sompolygott / nyomodban, eszmélésed óta” . És úgy érzem, Dayka Margitban sem csak a nagy művészt siratja, hanem az 1956-ban tevőlegesen részt vevőt, aki hűségesen kitartott férje mellett annak politikai meghurcolásai közben. „Majmunka elment / mondta a képernyő / ma este két fogadás / és terrorakciók között / ebben a rohadtá finomult / puhára tegezett újvilágban.” (19) Az életen át tartó, fájdalmas hiányt okozó trianoni egyezség az orvos látásmódjához illő egyéni képet generált: „*Amputált hazádban*”, a „*bicegő Himnusz*” mellett, csak „hit, remény, *véraláfutás*” van (18). A rendkívül kemény, szűkszavú, csaknem tömondatokban közlő jellegű *Élet, rajz* elbeszéli a család tagjai ellen különféle oldalról jövő, de egy irányba: a halálba vezető erőszak-cselekedeteket, a családot szétszórtságba taszító, durva erőszakot, a magyarság-identitás hazugságait (amelyek között már József Attila *A Dunánál* című verse is érvényét veszti, 84-85); a *Fughetta hungarica* keservét, mert közelebb vannak már a halottak, mint a hamisan prófétáló élők. A verszárlat két sora feledhetetlenül megrázó: „Vacog a földben apám / idefenn meg az ország” (78-79).

Az „amputált ország” miatti fájdalma nagyon mély. Rokoni szálak fűzik a Felvidékhez és Erdélyhez, ahová gyakran jár. Bántja a prospektus szövege a sosem volt „szlovák királyi városokról”, alig talál magyar feliratokat: „nem értenek a szavak / csak a sírkövek melege vonz”, és a kirándulás keserű summája: „ egy nappal kevesebb az élet”. (88).Depressziója – sajátos eset – pszichiáterért kiált. (Meg is írja a *Pszichoteráp* című versben a poéta és az orvos párbeszédét, - természetesen mindkettő ő maga.) Világunkban a teljes magány borul rá: „csak állok dacgyúrta / csontjaimmal tűnődve, / zsurorodva / mint alvadó vér a seben, / oszthatóan eggyel s önmagammal.” (17-18) És az életre vonatkozó – szerencsére nem beteljesített - konklúzió: „ minek a vers ide /.../ csak nézed tehetetlen / mint esik szét az Ember / akár a nyári lomb / bomlik sárga atomjaira / nincs feltámadás” (148).

Az idővé dermedt órák

A feltámadásra akkor gondol az ember, ha fél az idő múlásától, fél a haláltól. Zonda az idő múlására sajátos képet alkotott: *Stációk* - nak nem a rituális, térbeli egymásutániságot, hanem az egymást követő időbeli szakaszokat nevezi. A fiatalkor stációjában: „lombok tangója ringatott /.../ fénylett a domb / mint az áldás...” A középkort már lehangoltabban éli meg: „ rozsduló évek / kromoszómáink már negyvenes cipőkben / a repkény álarca mögött /

szélütött falak / a tenger tudatlan messze / aztán a felejtés...”; az öregkor merő kétségbeesés: „kivénült tükrök pattogása / arcomat kutathatom / kereshetem/ kicsontozott mozdulatomból / ki érti már / megyek vagy érkezem?” (72)

Zondának – mint mindannyiunknak – az emberen kívül a legnagyobb ellensége az *idő*. A Gothár-stábnak ajánlott *Idő van* című versben a cím fenyegetően, monoton verszárlatként ismétlődik, a verstesten belül gondolatjellel, lezáratlanul, a versvégen ponttal, lezárva. Mintha az időnkét zárná le. A hattyúk nyaka – egy másik fenyegető képben – csomóra van kötve, hasonlít a végtelen „elájult számjegyéhez” (12-13). Fiának írt levelében a gyermek arcán történt változásokat írja az idő rovására: „Arcod királyi bársonyát / kikezdték már a hormonok” (20). Egy különösen szép, két óriás alkotóhoz írott *Hommage*-ában (Weöres Sándornak és Salvador Dalí emlékének, akik egy nap különbséggel haltak meg):

„A folyékony zsebórák most dermedtek idővé” – képben az idő múlását érzékeltető Dalí-kép elfolyó óráját változtatja mozdulatlaná. (22) A naptár-ciklus témája - természetesen - az idő, e ciklus motívumai közül egyet emelek ki mint Zonda képalkotásának megvilágító példáját: „addig is reméljünk / mályvás / mézgyöngyű ünnepet / hiába szeretné arcainkat / öregre karcolni a gyémánt idő.” (40) A kép szerkesztésének elképzelhető menete: a ránc = karcolás; ami keményen karcol = a gyémánt; ami a legkeményebb ráncokat vési az arcra = az idő. Így születik meg a gyönyörű, egyedi kép.

Öregkor és halálfélelem – logikus velejárói az idő múlásának. S ami vigasz, vagy gyógyító ír lehetett volna, a hit, eltávolodott, kétségeket hagyott. A halálról gondolkodó költő azért perel, amiért egész életében: a szabadságért. *Transzcend* címen haiku-sorozatot ír, amelynek öt összefüggő darabját érdemes ideidézni:

Kitáru minden
s már közeleg a halál
Álnok hazugság:

öröklét kéne
szabad halál jogával –
Így diktatúra.

Belefáradtam
keresni a jót, inkább
hiszek Istenben.

Bárcsak mondhatnám:
nem önmagamnak halok,
az Úré vagyok.

Karolj fel engem
hitben gyengét s én fejet
hajtok örömmel.

(162-163)

Ez az érzés, kívánság, óhaj: pillanatnyi – bárkit érhetnek közülünk ilyen pillanatok. Zonda anyagelvű szabadgondolkodó, orvos, aki talán csak félelmében alkudozik a hittel, a Felsőbb Hatalommal:

Kérek még időt.
Szótárok nélkül
itthagyni fecskét,
szarkalábat,
dadogás nélkül,
viccelődve.
Aztán, mint most a nyár

iramlok
 vízumtalan határokon,
 el, messze, messze... (149)

De még az alku mélyén is, mindkét versben ott a szabadságvágy: a szabad halál joga szemben a „diktatúrával”, illetve a „vízumtalan határok” igénye. Az alku verse után megírja a vívódásának summáját, ami belefér egyetlen haikuba:

Régi hitem tűnt,
 új formát nem találtam.
 Beteg is lelkem.

(158)

Csodálkozva – örömmel fedezi fel Tertullianus elképesztően modern gondolatát: „'Hiszem, mert lehetetlen.' / Csak nem kortársunk?” (159)

Hová lettek az ünnepek?

A hit halványulván, megkoptak a hit ünnepei: „a balkonon hamis próféták / köd rágcsál unottan / fenyegetnek az ünnepek újra / Uram érintsd meg parazsaddal az ajkam / nevedet számra hadd vehessem” (78) Az ima ismét csak formális: eredményében a költő sem bízik. Sőt, azt érzékeli, hogy az ünnepek egyenesen ijesztővé váltak: „s mint egy sápadt keretlegény / berúgja ajtódat a Karácsony” (83). Más hitet nem találván, más eszmék ünnepeinek sincs tartalmuk: „léggömbök vére / csorog a címlapokra”, és: „Nyugtalan béke nyüszít a házakon” az *Ünnep előtt* című versben (87). A hajdan oly szép március-ünnep, a kokárdás-Petőfis 15-e félelmetessé vált: „A szeles ünnepek / elrepültek bennem / kipergett szememből a gyöngy / tornyos álmaidat / patkányok éljenezték” (33).

Hit halványulván, ünnepek hiányozván, kit ünnepelhet a költő? Magamagát – egy másik magányos költővel, József Attilával, akinek híres-szép *Születésnapomra* versét magára vonatkoztatva többször is megírta, de miféle ünnep ez is? „léteimből kicsavart könnyem / lelet legyen” – hagyományozza az utókorra a hetvenkettediken. (150)

Az egyetlen meghatott, örömteli karácsony 1992-ben, amikor még az öröm mögött is ott bujkál a kultúrpeszimizmus: „Pár óra s véget ér a misztérium: / lilácskán, ráncosan, / készülékekkel felkarácsonyozott / munkatérben felszáll / a gyöngye hang a végtelenbe, / száll / száll / a hangod kisfiam, / picinyke törekeny szivárvány, / már nem titok vagy, már Te vagy: / indulni kell ebbe az elárvult, / esélytelen édes iszonyatba ...” (136)

Látteletek I.

Zonda Tamás orvos. Képei is erről tanúskodnak. Aki „az utcák bőrbeteg aszfaltjáról” beszél (138), aki így lát: „megpattant ér a láthatár” (61), „Kinn csendes őszutó, / *lobos szemén* egy varjú csemegézget” (kiem. Sz.E., 93), aki a fájdalommal is kínzó szerelmet talán azért bontja le vegyi folyamatokká, hogy ne fájjon annyira: „Látod-e kedves / ez az ölelés / is tündöklő robot: / billió enzim sejt vegyérték / atom rendezett káosza: / két totális rendszer / titkos-tudatlan békekötése /.../ Köszönöm, törvényedet, anyag!” (25) És milyen árulkodó, hogy a „foszló időt” nem az óra méri, hanem a pulzus! (46)

Már idéztem *Pszichoteráp* című dialógusát, amelyben a beszélgető két fél: poét és pszichológus egyaránt önmaga. Még bátrabban merül bele az önvizsgálatba, amikor leírja látogatását, személyiségének boncolgatását egy pszichológusnál úgy, hogy önmaga is ismeri a lélekbúvárlat minden bűvészmutatványát: a Rorschach-tesztből kielemezhető vagy igaz, vagy nem igaz állításokat. S most ő mondja magáról: „Ültem ott szétszedetten, / pár pacni jóvóltából végleg felderítve, / nyalogatva dimenzióm korlátait”, és Senecával együtt mondogathatja: „Zavaros lesz minden, ha / egészen porrá zúzzák.” (93) Életre szóló tanulság egy módszer alkalmazásához vagy elvetéséhez.

(A történetet egy kedves *Mesécské*-ben is elmondja, amelynek történése ugyanez: „aztán meg üveghegyeknek vágtam / napfelé kínlódva bátran, / de a gonosz óriás-törpe / mindenem kerékbe törte: / tarisznyám lassan kiürült, / dalia-arcom hamuba sült...” (119)

A maszk védelme

Aki két ego- ban létezik: poét és pszichológ, dönthet arról, melyik az igazi, vagy talán egyik sem. Vagy úgy dönthet: elfedi mindkettőt egy harmadikkal, negyedikkel, nehogy igazi valóját megismerjék. A kötet záró versének „titkos” *Fekete doboz*-ában így summáz: „Éltem, míg élhettem / véletlen volt az életem, / mindig-más álarcban szöktem / zsbongó nappalokba...” (202) A kötetten végig pontosan megokolja a maszk viselését: „ősosztön diktálta rám is / a védtelenség álarcait” (19); a reggeli készülődéskor „szól a vekker / felöltjük arcainkat” (94), sőt munkálkodunk is rajta: „arcomat naponta másra sminkelem” (45). Mindeközben tudja, hogy a maszk, az álarc védekezés, egyben támadás - sündisznó-állapot: „Letörli még egy ősz / mint a gesztenyéről / tüskés álarcainkat?” (8)

A maszk, az álarc, elfed, eltakar. De van egy olyan arc is, ami nem egyszerűen egy *más arc*, hanem egy személy, akinek jellemét –jellegét viselni kívánja Zonda: ő a *bohóc*, aki a 18.századtól, Watteau híres *Gilles bohóca* óta szimbolikus figurává vált (Szabolcsi Miklós monográfiát írt a témáról *A clown mint a művész önarcképe* címen, Corvina, 1974). Idézzünk fel csak néhányat a legszebb példák közül: a Bajazzók- opera, Picasso sok-sok bohóca, Fellini trombitás bohócfigurái, Határ Győző Pepito és Pepita című háborús-romantikus regénye, Anna Margit bohóc-figurái – mind-mind arra példa, hogy a bohóc valóban a művész külső valóságává válik, hogy a belső rejtve maradjon. Zonda bohóc-énjei hordozzák azt az *érzelmi többletet*, amit egyébként verseiben a tények, a történetmesélés alá rejt, ezt nevezi a modern irodalomtudomány *új szenzibilitásnak*

A beköszöntő versben máris ott az óhaj, mi szeretne lenni: „bohóc kezében árva trombita” – a kép még szomorúbb, mint a bohóc-alteregő, mert élettelen tárgyat, még hozzá árvát választ (7); bevallotta a szív lüktetése egy másik versben (ami az érzelm működéséről tanúskodik): „de ma még ver a szívem / púderes tréfáimat / irigyli sok bohóc” (137). Az orvos szemével látott utcán (már volt róla szó) bohócként próbál szépséget varázsolni: „az utcák bőrbeteg aszfaltján / egy szomorkás bohóc / szelíd halk szonátát / próbál harsonán” (138). Az „új szenzibilitás” fojtott érzelmével írott, gyönyörű kis verssorokat a Weöres-Dali mesterpárosnak szentelte: „de semmi ’bú’ / csak két ’kisfiú’ / - kéz a kézben - / csillag lett fenn az égen” (22). Az alig rejtett érzelm, a szemérmes érzelmnyilvánítás egyik (vagy talán legszebb) kinyilatkoztatása a *Levél fiának*, ami a bohóc-apa kezevonását viseli: „Amit találtam vidd magaddal / ha átléped majd kopott kis színpadunkat , / szomorkás bohócod már maradna / esetlen bukfenecit felejtse el: / csak mint trapéz alatt a háló / feszült rá annyi évre hogy / Téged baj ne érjen ...// Talán szereted roncsolt arcomat...” (20).

Az arcot-személyiséget (kifelé) szívesen változtató Zonda nemcsak a bohóc szerepét vállalja, hanem képes költőtársai személyiségébe (és ezen keresztül stílusába) átlényegülni. Ezért sikerülhettek olyan jól paródiái is, közülük szakmailag-pszichiátriailag kiemelkedik a Tandori-paródia (98-101), eleven a személyiség átlátásával megírt Döbrentei-opusz, beszédes címe: *Döbbenet Kornél* (128) és szinte az eredetiség erejével hat a vizionárius képlátás kialakulását ismerő (emlékezzünk a Rorschach-teszten átesett orvos traumájára) költő Juhász Ferenc parafrázisa (137). Nem posztmodern szerepjátékok ezek, mint néhány mai elemzője gondolná, hanem stílus- és személyiségparódiák.

Vannak szóviccei, avantgard szófacsaráson alapuló versei is, de ezek oly mértékben szellemesek, hogy a posztmodern elmélet, a „ nyelv írja a verset” , nem érvényesíthető rajtuk: ezek az irodalomban otthon élő ember játéka. A *Parafrász* című versben sorjáznak az olyan ötletek, amelyekben a megmásított szövegnek is van értelme: „ (Ősz volt, van és lenin fog.) / Ősz. Becsavarodott a természet. / Feje hullá.” (120)

Láttelelet II.

A legnagyobb személyiségváltás a kettős életvitel másik, a költő melletti oldala, az orvos-lét, a pszichiátria. E ponton válik fontossá a kötet címe: *Kisvizit*. Közismert, hogy a kórházi gyakorlatban beteg és orvosa a kisviziten kerülnek közel egymáshoz, ott tudják megbeszélni a panaszokat és az ellenük javallott orvoslatokat. Kisvizit minden nap van, a nagyvizit csak heti két-háromszor lépdel át méltóságteljesen a kórtermen, és a szokványos „Hogy vagyunk? Hogy vagyunk?” – kérdésen túl nemigen érintkezik (sürgős eset, vészhelyzet kivételével) a beteggel, az orvosokkal konzultál. A nagyvizitet a főorvos vezényli, a kisviziteket az osztályos orvosok látják el. Zonda – orvos minőségében – a ranglétra minden fokát megjárta: volt osztályos orvos, főorvos, kórházi osztályvezető főorvos. Hogy könyvének ezt a címet adta, jelzi: számára a beteggel való kapcsolattartás a legfontosabb, - ennek az ápoltak iránti empátiának köszönhetőek pszichiátriai kisprózái. Beszámolói a Vigyorgóban történt sikeres, kevésbé sikeres vagy éppen frusztrációval végződő kezeléseiről, közel hozzák az olvasóhoz egyrészt a betegeket, akik – és ezt sokan elfelejtik – betegségük ellenére is emberek, másrészt a gyógyító orvost, akinek legemlékezetesebb, legemberibb története a *Fülzúgás*, amelyben nem gyógyszerrel tart mesterséges örömben valakit, hanem egy empatikus tanáccsal sikerül átsegítenie pszichoszomatikus tünetén.(103)

A *Kisvizit* cím munkamódszerre utal, de szerénységet is jelez. Amiként Zonda nem szónokoló, prófétáló forradalmár, úgy nem is fehér köpenyében peckesen feszítő Főorvos Úr.

Van Zondának egy verse, a *Bagatell*, ez került a borító hátoldalára. Ebből kaphatunk magyarázatot arra, merre, hová vezetnek a lábnyomok. Mert a nyomok ott vannak a versekben. A *Túl a felén* című születésnapos versben egyik énje „Azt kérdi majd: itt mi kéne? / megkérdézem: és ott mivégre / éltem? / Kértem?” (27) És a vers elején ott van a leglényegesebb kérdés: „mit hagyok a század falán?” (26) A kép szimbólummá emelkedik Zondánál, mert a *Fiaimnak* című, parainézis-jellegű versben ezt hagyja rájuk: „ öklöm lenyomata / kifakult egy / vérző betonfalon” (147), - az erős kép figyelmeztetés a tisztességes, okosan átgondolt életre. Az üldözöttségben hasonló sorsú lengyel Boguslawskit is így hozza rokoni közelségbe: „sok harc van hátra, túl sok talán, / ökleink vére a század falán...” (86)

Zonda a személyiségét rejtő, rezignált, eltűnni vágyó költő típusát írja meg a *Bagatell*-ben, miközben a borító címlapján is ott vannak a nyomok, hiszen tudja, hogy „nyomot hagyott a század falán”. Kettős funkciójában kettős nyomot: költészetével és gyógyításával. Egy-egy meggyógyított ember egy visszaadott élet – erős hatás a világban. Költészete pedig az asztalunkon fekszik, és a kötet hátlapjának szövege szépen rímel a legnagyobb alakoskodónak, eltűnni akarónak mondott Weöres Sándor egyik utolsó versére, *Az elsüllyedt jelek*-re (ezután már csak öt verset írt):

A szél eltörli lépteim nyomát.
A sár eltörli lépteim nyomát.
Itt csata volt
és minden fuldokolt
más eltörli lépteim nyomát.

Te isten-arc,
kell-e még több kudarc,
a lehetetlen táján mit akarsz?
Őrizni léptem nyomát.

(kiem. Sz.E.)

Költői attitűdöket állítok egymás mellé, nem életműveket. De a költői attitűd hasonlósága megköveteli, hogy felfigyeljünk és figyelmeztessünk rá. Feltehetőleg egyetlen

olyan költő sincs, aki ne akarna nyomot hagyni, valljon erről bármit is. A költészet summázata az ellenkezőjét bizonyítja. A *memento* annál erőteljesebb, minél hitelesebb, nagyobb művészi értékkel bíró költő emeli fel a hangját.

Zonda jelentős költő, ez életművének motívumaiból, az életmű szemléletének egységességéből bizonyított. És akkor még nem soroltuk költői eszközeit: *versformáit* (ír felező tízest, 86; szonett ciklust, hexametert, 142; haikut, 155-157; keretes verset, *Elégia*, 141; egy ritka bravúros rímelést, amit Ady óta – *Az ágyam hívogat* – talán senkinél nem találtam, Zondáé: *Az éjszaka*, a forma neve: *fonatos rím*, 140; a *refrénsorokat* saját invenciója szerint használja); *költői képeit* (megszemélyesítés: „ a lugasok zavarba jöttek mára”, 11; „a nap is felvette / végre kormos kalapját / molyrágások rajta a csillagok” , 16).

A kötet jelentéktelen címe, a szándékosan magányos terepet mutató külső kiáltó ellentétben áll a gyötrő gondokat hordozó, nehezen megválaszolható vagy megválaszolhatatlan kérdéseket felvető szövegekkel.

Nyomot hagyó olvasmány.